

ŞAH İSMAİL HATÂÎ'NİN ANNESİ ALEMŞAH BEGÜM:
EFSANELER VE GERÇEKLER

*Shah Ismail's Mother Alamshah Begum:
Legends and Realities*

**Alemşah Begüm, Die Mutter Von Schah İsmail Hatâî:
Legenden Und Wahrheit Über Sie**

Namiq Musali*

DOI: 10.12973/abked.81.003

Yedi Ulu Ozan'dan biri olarak kabul gören Şah İsmail Hatâî'nin annesi Alemşah Begüm, Azerbaycan Orta Çağ tarihinde önemli role sahip olan bir kadındır. Babası tarafından Akkoyunlu hanedanına, annesi tarafından ise Trabzon Rum imparatorları nesline mensup olan bu kadın, Erdebil Tekkesi'nin mürşidi Şeyh Haydar'la evlenerek, üç oğul ve üç kız çocuk doğurmuştur. Küçük oğlu İsmail sonradan taht ve taç sahibi olmuş ve Azerbaycan merkezli Safevî Devleti'ni kurmuştur. Alemşah Begüm bu süreçte oğluna tam destek vermiş, Şah İsmail de kendi şiirlerinde annesini sevgiyle anarak, onu Hz. Fâtıma'ya benzetmiştir. Safevî tarihçileri her zaman Alemşah Begüm'den büyük bir saygıyla söz etmişlerdir.

Fakat özellikle son yıllarda yayınlanmış olan bazı romanlarda, köşe yazılarında ve popüler tarih niteliğindeki eserlerde Şah İsmail'in 1501 yılında Tebriz'i aldıktan sonra annesini öldürdüğü iddia edilmektedir. Bu iddiaların kaynağı olarak o dönemde Azerbaycan'da bulunan Venediklilerin seyahatnameleri esas alınmaktadır. Oysaki Venedik elçisi Caterino Zeno'nun seyahatnamesinde Şah İsmail'in kendi öz annesini değil, üvey annesini öldürdüğü açık bir şekilde belirtilmiştir. Ama bu eserin Türkçe tercümesinde “üvey anne” yerine yanlışlıkla sadece “anne” yazılmış ve bu hata, Şah İsmail'i karalamak isteyenler için “ilham kaynağı” olmuştur.

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Safevî kaynaklarında Alemşah Begüm'ün 1501 yılında öldürülmediğine ve bu tarihten yıllar sonrasında bile hayatta olduğuna ilişkin açık deliller bulunmaktadır. Alemşah Begüm'ün Erdebil'deki Şeyh Safi türbesinin avlusunda, Allah Allah künbedi yanında bulunan mezar taşı üzerindeki kitabe bu kadının H. 929 / M. 1522-23 yılında vefat ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Şah İsmail Hatâî, Alemşah Begüm, Caterino Zeno, Safevîler

ABSTRACT

Shah Ismail is accepted as one of Seven Great Poets in Alevi tradition. His mother Alamshah Begum is one of the women who played a significant role in the medieval history of Azerbaijan. This woman belonged to Akkoyunlu Dynasty from her father's side and her mother was from the family of Trebizond Emperors. She married with Sheikh Haydar, who was spiritual leader of the Sufi Order in Ardabil. Alamshah Begum gave birth to three sons and three daughters. Later, her younger son Ismail was the owner of throne and crown. He founded Safavid State, heartland of which was Azerbaijan. In this process Alamshah Begum gave full support to her son. In his poems Shah İsmail commemorated his mother respectfully and compared her to Hazrat-i Fatima. Safavid historians always mentioned Alamshah Begum with great esteem.

But in some novels, corner posts and examples of popular historiography, which published especially in recent years, are claimed that Shah Ismail allegedly killed his mother after the conquest of Tabriz in 1501. These authors as sources of their claims refer to the voyage books of Venetians, who traveled in Azerbaijan at that time. Whereas Venetian ambassador Caterino Zeno clearly states that Shah Ismail killed his stepmother, but not his own mother. However in the Turkish translation of this work instead stepmother inadvertently was written simply mother and this mistake has become a "source of inspiration" for those who want to bedaub of Shah Ismail.

According to Safavid sources Alamshah Begum was not killed in 1501 and she survived long years after this date. Writings on Alamshah Begum's gravestone, which is located in courtyard of Sheikh Safi's tomb, near to Allah Allah cupolas, show that this woman died in 929 A.H. / 1522-23 A.D.

Keywords: Shah İsmail Khatai, Alamshah Begum, Caterino Zeno, Safavids

ZUSAMMENFASSUNG

Schah İsmail Hatâî gilt als einer der größten sieben Dichter des Alevitentums, während seine Mutter Alemşah Begüm eine in der aserbaidischen Geschichte des Mittelalters wichtige Rolle spielende Frau ist. Diese Frau, deren Stamm väterlicherseits auf die Dynastie der Akkoyunlu zurückgeht und mütterlicherseits vom Geschlecht des Hauses des Kaiserreichs Trapezunt abstammte, heiratete Scheich Haydar, das Oberhaupt des Konvents Erbebil und brachte drei Söhne und drei Töchter zur Welt. Ihr jüngster Sohn Ismail bekam später den Thron und die Krone und gründete den Safawiden Staat, dessen Zentrum Aserbaidschan war. Alemşah Begüm gewährte in dieser Phase ihrem Sohn ihre volle Unterstützung, so dass Schah İsmail in seinen Gedichte seine Mutter liebevoll erwähnte und sie mit der Ehrenwerten Fâtima, Tochter des Propheten Muhammed verglich. Die Safawidischen Historiker zollten der Alemşah Begüm stets großen Respekt.

Es wird aber vor allen Dingen in den Romanen, Kolumnen und in historischen Werken, die einen populären Charakter haben und in den letzten Jahren veröffentlicht wurden, behauptet, dass Schah İsmail nach der Eroberung der Stadt Tebris im Jahre 1501 seine Mutter ermorden ließ. Diese Behauptungen stützen sich auf die Reiseberichte der Venezianer, die sich zu diesem Zeitpunkt in Aserbaidschan aufhielten. In dem Reisebericht von Caterino Zeno wird aber klar davon berichtet, dass Schah İsmail nicht seine eigene Mutter, sondern seine Schwiegermutter tötete. Bei der Übersetzung dieses Werk wurde nämlich die Stelle „Schwiegermutter“ fälschlicherweise als „Mutter“ übersetzt und dieser Fehler diente denen, die Schah İsmail diffamieren wollten, als eine „Inspirationsquelle“.

Safawidische Quellen liefern jedoch klare Beweise darüber, dass Alemşah Begüm nicht im Jahre 1501 ermordet wurde und noch Jahre nach diesem Datum weiter lebte. Auf der Inschrift des Grabsteins von Alemşah Begüm, welche sich auf dem Aula des Mausoleums von Scheich Safi in Erbebil neben dem Gewölbe Allah Allah befindet, steht geschrieben, dass diese Frau nach islamischer Zeitrechnung im Jahre 929 und nach christlicher Zeitrechnung in 1522-123 verstorben ist.

Schlüsselbegriffe: Schah İsmail Hatâî, Alemşah Begüm, Caterino Zeno, Safawiden

Giriş

Taraftarlarınca kutsanan ve mürşid-i kâmil olarak kabul edilen Şah İsmail'in bu manevi otoritesini kırmak ve ideolojik alanda yaptığı hamleleri önlemek için rakipleri ona karşı ters propaganda yürütmek ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu amaçla onlar Şah İsmail'in şahsiyeti, faaliyeti, ideolojisi vs. konusunda olumsuz yönde çeşitli söylentiler çıkarmayı başarmış ve bu suçlamalar zamanla gerçek bir bilgimiş gibi bazı tarih kitaplarında yerini almıştır. Şah İsmail'in belli topluluklar üzerindeki manevi etkisi ölümünden sonra da devam ederek günümüze ulaştığı için bununla paralel bir şekilde onun şahsına karşı yapılan spekülasyonlar da zaman zaman güncellenerek günümüze kadar gelmiştir. Bu suçlama ve karalama kampanyası çerçevesinde öne sürülen iddialardan bazıları hakikaten vuku bulmuş olayların az veya çok derecede abartılması sonucunda ortaya çıkmış, bazıları ise tarihî gerçeklerle yakından uzaktan herhangi bir bağlantısı bulunmayarak, sadece uydurulmuştur. Bu bağlamda Şah İsmail'in annesi Alemşah Begüm hakkında öne sürülen iddiaları değerlendirmeye ve doğruyu yanlıştan, gerçeği efsaneden arındırmaya çalışarak, bu kadının hayatıyla ilgili karanlık noktaları aydınlatmaya gayret edeceğiz.

1. Alemşah Begüm'ün Hayat Hikayesi

1. 1. Doğumu, Ailesi, İsmi ve Lakabı

Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kızı Alemşah Begüm 1460 yılında Diyarbekir'de doğdu. Annesi Trabzon Rum imparatoru Kalo İoannes'in kızı olan Despina Hatun'dur (Hinz, 1992: 63). Ünlü Safevî tarihçisi İskender Bey Münşî onu "Alemşah Begüm adıyla meşhur olan ... Halime Begüm ağa" olarak tanıtmaktadır (Türkman, 2009: 65; ayrıca bkz.: Bicen, 1986: 41). Buradan bu hanımın asıl isminin Halime olduğu, fakat aynı zamanda Alemşah Begüm lakabıyla anıldığı sonucuna varabiliriz. I. Şah İsmail döneminin tarihçilerinden İbrahim Eminî ve Gıyaseddin Handemir onu sadece Halime Begüm adlandırmaktalar (Herevî, 1383: 45,47; Hândemîr, 1380: 427,428,430,435,439). Diğer kaynaklarda aynı zamanda Alemşah Begüm / Alemşah Hatun şeklinde zikredilmekte ve daha çok bu isimle bilinmektedir (Rumlu, 1389: 869,903,904; el-Kumî, 1383: 42; Anonim, 1349: 26,29,34,35,46; Anonim, 1350:

30,33,38,39,50,51; İsfahânî, 1372: 58,66). Sıraladığımız Farsça kaynaklarda Alemşah Begüm'ün ismi bazen ilk harf olan “ayn” harfinden sonra “elif” olmaksızın (علمشاه؛ علم شاه) bazen de “ayn” harfinin ardından “elif” harfine yer verilerek (عالمشاه؛ عالم شاه) yazılır. Bu yüzden de ismin transkripsiyonu yapılırken ilk harf olan “A” hem üst çizgisiz, hem de üst çizgili (Â) olarak yazılabilir.

Avrupa kaynaklarında Marta adıyla takdim edilmesine rağmen Doğu kaynaklarında bu isimle karşılaşmıyoruz. Şah İsmail dönemine ait Venedik seyahatnameleri arasında sadece Caterino Zeno'nun seyahatnamesinin orijinalinde Marta ismine rastlamaktayız (Zeno, 1558: 30a; Grey, 1873: 42-43; Gündüz, 2006: 47). C.Zeno'nun hemşehrisi ve çağdaşı olan Giovan Maria Angiolello isimli başka bir seyahatçinin eserinin diğer dillere yapılmış çevirilerinde (Grey, 1873: 73; Gündüz, 2007: 31) Marta isminin zikredilmesine rağmen bu seyahatnamenin İtalyanca orijinalinde bu ismin yer almadığını görüyoruz (bkz.: Ramusio, 1559: 66a). Böylece, Avrupa C.Zeno aracılığıyla Alemşah Begüm'ü Marta olarak tanımıştır. İşte bu sebeptendir ki Avrupa'da İranlı Don Juan olarak bilinen Oruç Bey Bayat'ın ilk kez 1604 yılında İspanya'da yayınlanmış olan kitabında da Marta ismine yer verilmiştir (Le Strange, 1926: 107). Yoksa Alemşah Begüm, Safevî kaynaklarında hiçbir zaman Marta olarak anılmamıştır.

1. 2. Evliliği ve Çocukları

Uzun Hasan ömrünün sonlarında kızı Alemşah Begüm'ü Safevî şeyhleri soyundan gelen Erdebil Tekkesi'nin müşidi Şeyh Haydar'la evlendirmiştir (Herevî, 1383: 45; Hândemîr, 1380: 427; Hinz, 1992: 63). Uzun Hasan'ın 1478 yılının Ocak ayında vefat ettiğini göz önünde bulundurursak, Alemşah Begüm'ün bu evlilik sırasında henüz 18 yaşının tamam olmadığı ortaya çıkar (Hinz, 1992: 57,63). Eşiyle yaşıt olan Şeyh Haydar aynı zamanda Alemşah Begüm'ün halasının oğluydu. Nitekim Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begüm, Şeyh Haydar'ın annesidir (Hinz, 1992: 27,35). Kaynakların belirttiğine göre, Uzun Hasan kızını ve damadını himaye eder, “onlara izzet ve ikram göstermekten bir dakika bile geri durmazdı” (el-Kumî, 1383: 37).

Şeyh Haydar'ın Alemşah Begüm'le nikahından üç oğlu dünyaya geldi: Sultan Ali, İbrahim ve İsmail (Bicen, 1986: 41; Musalı, 2011: 102). İleride Safevî Devleti'nin kurucusu olacak sonuncu oğlu İsmail 25 Receb 892 / 17 Temmuz 1487 tarihinde, Salı gününün sabah vaktinde Erdebil'de doğmuştur (Herevî, 1383: 48; el-Kumî, 1383: 46). Haydar'ın Alemşah Begüm'den bu üç oğlunun yanı sıra üç kızı da vardı. Bu kızlar

sonradan Şah İsmail'in komutanlarından Bayram Bey Karamanlu'nun, Muhammed Han Ustaçlı'nun ve Hasankeyf hâkimi Sultan Halil'in eşleri olmuşlar (Grey, 1873: 185,203; Gündüz, 2007: 175,209-210).

XV. yüzyılın ikinci yarısında iyice siyasileşmiş olan Safevî tarikatı Azerbaycan'ın ve komşu ülkelerin politik hayatında önemli rol almaktaydı. Şeyh Haydar'ın Alemşah Begüm'le evliliği ileride Safevî hanedanının hâkimiyetini meşru kılmak için geniş imkânlar açacaktır. Nitekim I. Şah İsmail, babası tarafından seyid oldukları söylenen Erdebil şeyhlerinin neslinden olmakla ve bu vesileyle kendisinin Hz. Ali hilafetinin varisi olduğunu öne sürmekle beraber annesi tarafından da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın torunuydu ve kendisini bu hanedanın yasal mirasçısı olarak görmekteydi (Efendiyev, 1981: 36; Roemer, 1986: 339,341). Böylece, Alemşah Begüm'ün Safevî şeyhiyle nikâhı sıradan bir evlilik olmayıp, aynı zamanda politik açıdan büyük önem arz etmekteydi.

1. 3. Hapse Atılması ve Hapisten Kurtuluşu

Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Yakub'un zamanında Akkoyunlu saltanatıyla Safevî tarikatının arası giderek açılmış ve eski dostluk ilişkileri bozulmuştur. 1488 yılında Şeyh Haydar'la Şirvanşah Ferruh Yesar arasında savaş ortaya çıktığı zaman Akkoyunlu Sultan Yaqup kuzeni ve eniştesi olan Safevî şeyhinin değil, kayın pederi olan Şirvanşah'ın tarafını tuttu (Xundji, 1987: 88-95). Savaş sonucunda Şeyh Haydar'ın öldürülmesinden sonra Sultan Yakub önce onun oğullarını da katletmek istemiş, fakat aradaki akrabalık ilişkilerini gözeterek onları anneleriyle beraber hapsedmekle yetinmişti (Bicen, 1986: 48). İskender Bey Münşî, çocuk yaştaki Şah İsmail'in ve ağabeylerinin hayatta kalmasında Alemşah Begüm'ün büyük etkisinin olduğunu altını çizmektedir: "Sultan Yakub Hakk yolunu, aradaki akrabalığı ve haysiyeti göz önünde bulundurup, yüksek dereceli şehzadelerin saygın annesi olan ve Alemşah Begüm adlanan ablası Halime Begüm'den utanarak, Sultan Haydar'ın oğullarını öldürmedi. Fakat o, ihtişamlı emirlerden birisini Türkmenlerden oluşan büyük bir kuvvetle Erdebil'e gönderdi ki o saadet denizinin incilerini ele geçirerek, Fars vilayetindeki İstahr kalesine götürsün, o diyarın hâkimi Mansur Bey Pornak'a teslim etsin ki o kalede ömür sürsünler". Mansur Bey, sultanın emrini yerine getirerek Alemşah Begüm'ü ve oğullarını kalede tutmasına rağmen onlara iyi davranmış ve saygı göstermiştir (Türkman, 2009: 71-72).

1490 yılında Sultan Yakub'un ölümünün ardından oğlu Baysungur Mirza iktidara

geçti. Fakat onun hâkimiyeti kısa sürdü. 1492 yılında Akkoyunlu emirleri Uzun Hasan'ın torunu olan başka bir şehzadeyi Mesih Mirza'nın oğlu Rüstem Mirza'yı taht üzerine yükselttiler. Baysungur anne tarafından dedesi olan Ferruh Yesar'a sığındı ve yeni bir taht kavgasına hazırlanmaya başladı. Böyle bir durumda Rüstem Mirza kendi rakibi Baysungur Mirza'ya karşı mücadele vermekten ötürü Safevî şeyhzadelerinin gücünden yararlanmayı karara aldı. Bu amaçla o, halası Alemşah Begüm'ü üç oğluyla birlikte hapisten çıkardı ve onları Tebriz'e getirdi. 1493 yılının Ağustos ayında Safevî müridlerinin yardımıyla Baysungur'a karşı zafer kazanıldı (Musah, 2011: 106-109). Rüstem Mirza, Alemşah Begüm'ü ve oğullarını büyük bir saygıyla Tebriz'den Erdebil'e uğurladı (Hüseynî, 1385: 378).

1. 4. Dönemin Siyasi Karmaşaları Sırasındaki Tutumu

Bir süre sonra Rüstem Mirza'nın da Safevîler'e yaklaşımı olumsuz yönde değişti. O, Şeyh Haydar'ın oğullarını Erdebil'den Tebriz'e getirerek yanında tutmayı karara aldı. Fakat Alemşah Begüm Erdebil'de kaldı. Öldürüleceklerini anlayan Sultan Ali, kardeşleri ile beraber kaçmayı denedi ve başarılı oldu. Fakat hemen takibe geçen Akkoyunlu askerleri Erdebil civarında onlara yetiştiler. 1494 yılının ilkbaharında burada vuku bulan savaşta Sultan Ali öldürüldü. İbrahim ve İsmail ise Lala Hüseyin Bey Şamlu başta olmak üzere sadık müridleri tarafından Erdebil'e götürülerek burada saklandılar (Hinz, 1992: 81-82; Efendiyev, 1981: 43-44).

Sultan Ali'nin cesedi müridler tarafından Erdebil'e getirildiğinde Alemşah Begüm oğlunun cenazesi üzerinde uzun süre feryat ederek ağladı. Kendisi Akkoyunlu hanedanına mensup olmasına rağmen Akkoyunlular'a karşı beddualar ve lanetler söyledi, oğlunun intikamının kısa zaman içinde alınmasını Allah'tan diledi. Şeyhzadenin cesedi getirildikten az sonra Akkoyunlu birlikleri Erdebil'e girdiler. Safevî müridlerine karşı büyük baskılar başlanmış oldu. Bu zaman Alemşah Begüm, Şeyh Haydar'ın Erdebil'deki evindeydi. Rüstem tarafından Erdebil valisi tayin edilmiş olan Akkoyunlu komutanı Alihan Sultan Çağırılı, "Hasan Padişah'ın ruhundan utanmayarak" Alemşah Begüm'ün yaşadığı evi yağmalamış, "dünya malından bir dinar bile bırakmamıştı". Fakat bu zor günlerde Sefevî ailesinin sadık müridleri Alemşah Begüm'ün sıkıntı içinde kalmasına izin vermiyor ve geceleri gizlice ona geçimini sağlayacak yardımlar gönderiyorlardı (Anonim, 1349: 34-35; Anonim, 1350: 38-39; Musah, 2011: 110-111).

Alemşah Begüm için çok zordu. Bir taraftan büyük oğlunun ölümü sebebinden keder içinde olan kadın, diğer taraftan da hâlen hayatta kalan iki oğlunun kaderinden ötürü derin bir rahatsızlık geçirmekteydi (Rumlu, 1389: 903; İsfahânî, 1372: 66). Çünkü Şeyh Haydar'ın diğer oğullarının da bulunması ve öldürülmesi için Rüstem'in özel olarak görevlendirdiği Aybe Sultan Erdebil'in her yerinde onları aramaktaydı. Önceleri Alemşah Begüm'ün kendi evlatlarının hâlinde haberi yoktu ve bu yüzden ızdırıp çekmekteydi. İbrahim ve İsmail'i kendi yanında tutan, Erdebil'deki Rumlular mahallesinde oturan ve Dulkadir oymağına mensup olan Aba Cerraha isimli hekim kadın, Alemşah Begüm'ün üzüntüsüne son vermek için ona oğullarını evinde sakladığını ve onların güvende olduğunu ilettiler. Aramaları başarısız olunca Akkoyunlu görevlileri şeyhzadelerin yerini öğrenmek amacıyla Alemşah Begüm'e işkence vermeyi düşündüler. Fakat Kur'an-ı Kerim'in Bakara suresinin 233. ayetindeki "Hiçbir anne çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın" hükmü onların bu işkenceyi uygulamalarını engelledi (Rumlu, 1389: 903-905).

Bu şekilde Safevî müridleri yaklaşık kırk gün boyunca şeyhzadeleri Erdebil'de sakladılar. Ama sonunda bu işin güvenli olmadığını anlayarak, onları Edrebil'den çıkarmayı karara aldılar. Alemşah Begüm'le istişare ettikten sonra onun onayıyla Lala Hüseyin Bey önderliğindeki müridler şeyhzadeleri Gilan'a götürdüler. Bir süre sonra İbrahim annesini özlediği için Gilan'ın Lahican şehrinde tekrar Erdebil'e geri gelmiş, İsmail ise orada kalmaya devam etmişti (Türkman, 2009: 77-78).

Alemşah Begüm 1499 yılında iktidarı ele geçirmek için faaliyete başlamak amacıyla Lahican'dan Erdebil'e doğru yola çıkan İsmail'e adamlar göndererek onu Erdebil'deki durumla ilgili önemli istihbarat bilgileriyle temin etmiş ve Akkoyunlular'ın Erdebil hâkimi Alihan Sultan'ın Karadere isimli yerde İsmail'i pusuya düşürmeye yönelik planını da zamanında İsmail'e haber vererek, oğlunu ölümünden kurtarmıştı. Ayrıca Alemşah Begüm, oğluna altı ay sonra Erdebil'e gelmenin daha doğru olacağını bildirmiş ve İsmail de annesinin bu tavsiyelerini yerine getirmiştir (Anonim, 1349: 45-47; Anonim, 1350: 49-51). İsmail 1500 yılının ilkbaharında Erdebil'e gelerek orada annesiyle buluşmuştur (Türkman, 2009: 81; Musalı, 2011: 111).

Safevî kaynaklarının büyük çoğunluğunda Şah İsmail'in hâkimiyete yükselişinden sonra Alemşah Begüm hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. Bu durum, Alemşah Begüm'ün sonraki kaderiyle ilgili kuşkulara ve farklı yorumlara yol açmıştır. Ama şunu da hatırlatmakta yarar vardır ki dönemin kaynakları, politik olaylara

karışmadıkları sürece şahın annesi, haremi, kızları ve genelde kadınlar konusunda bilgi vermeye pek meraklı değillerdi. Alemşah Begüm XV. yüzyılın sonlarında Safevî ailesinin facialarıyla bağlantılı olaylarda ister istemez yer aldığından dolayı kaynaklar bu yıllara ilişkin açıklamalarında onun da ismini sık sık zikretmişlerdir. Fakat Şah İsmail'in hâkimiyeti döneminde bu kadın politikadan kenarda kaldığı için isminden pek söz ettirmemiştir.

2. Alemşah Begüm Hakkında Yanlış Bilgilendirmeler ve Asılsız İddialar

2. 1. Aile Hayatıyla İlgili İddialar

Alemşah Begüm, Şah İsmail'in annesi olması sebebiyle bazı Osmanlı müelliflerince hakarete uğramış, bu kadın hakkında gerçekle yakından uzaktan alakası olmayan dedikodular ve iftiralar uydurulmuştur.

Yaklaşık 1547 yılında Sofyalı Şeyh Bâlî Efendi tarafından vezir-i azam Rüstem Paşa'ya yazılmış olan bir mektupta Alemşah Begüm'ün Şeyh Haydar'la zina ettiği, bu zina sonucunda İsmail'e gebe olduğu ve Alemşah Begüm'ün kardeşi olan Akkoyunlu hükümdarının da bu sebepten onları evlendirmek zorunda kaldığı iddiasında bulunulmuştur: “Ol zamanda sultan olan kimsenenin bir türlü bir kız karındaşı var idi. İyice adıyla anılmazdı. İttifak biri biriyle başlar hoş olur. Kızın hamli zuhûr eder. Cümle ‘âlem bildi ki bu fiil bu oğlanındır, cümle ekâbire ve a'yana ‘âr lâhık oldu. Bi'z-zarure nikâh ettiler. Ta'zîm ve tekrîm ettiler, avretleriyle Erdebil'e gönderdiler. Sehl zaman geçmeden müddette ekall zamanda İsmail doğdu. Râfiziler keramettir dediler. Ulemâ veled-i zinadır diye İsmail'in üzerine hüküm ettiler” (Gündüz, 2010: 208).

Şeyh Bâlî Efendi isimlerini anmasa bile buradaki kızın Alemşah Begüm, onun kardeşi olan hükümdarın ise Sultan Halil veya Sultan Yakub olduğu anlaşılır. Çünkü Uzun Hasan'ın 1478 yılında vefat etmesinin ardından oğlu Sultan Halil aynı yılın Ocak ayından Temmuz ayına kadar Akkoyunlu padişahı olmuş, daha sonra ise Sultan Yakub ağabeyini ortadan kaldırarak tahta geçmiştir (Hinz, 1992: 57). Fakat Alemşah Begüm'ün daha babası Uzun Hasan zamanında Şeyh Haydar'la evlendirildiği iyi bilinmektedir (Herevî, 1383: 45; Hândemîr, 1380: 427). Daha Uzun Hasan zamanında evlenmiş olan bu insanlar Uzun Hasan'ın ölümünden sonra nasıl birbirleriyle zina yapabilirlerdi ki? Ayrıca, Şeyh Haydar'la Alemşah Begüm'ün ilk çocuğu Sultan Ali'dir. Eğer Şeyh Bâlî Efendi'nin gerçeklik dışı iddiası doğrultusunda

Alemşah Begüm, Şeyh Haydar’la evlilik öncesi bir ilişkide bulunmuş olsa dahi bu zaman üçüncü oğlu olan İsmail’e değil, ilk oğlu olan Sultan Ali’ye gebe kalabilirdi. Bu surette Şah İsmail’i “veled-i zina” ilan etmek mantık kurallarına tamamen aykırıdır. Bundan ziyade, Akkoyunlular mecburiyetten değil, kendi istekleriyle Safevîler’le akrabalık ilişkileri kurmuşlar. Uzun Hasan kendi kız kardeşini Şeyh Cüneyd’le evlendirdiği gibi kendi kızını da onlardan doğmuş olan yeğeni Şeyh Haydar’la evlendirmiştir (Pîrzâde-yi Zâhidî, 1343: 67-68).

Mektubu yayınlamış olan T.Gündüz’ün de haklı olarak bu iddiayı yalanlaması dikkat çekicidir: “Bâlî Bey’in ifadeleri arasında en önemlisi şüphesiz Şah İsmail’in nesebine dair verdiği bilgilerdir. Buna göre Şeyh Haydar, tarikat geleneklerine aykırı davranışlar içinde iken devrin padişahının kızı ile hemhal olmuş ve bu ilişkiden Şah İsmail doğmuştur. Güya Haydar ile Şah İsmail’in annesinin birlikteliği evlilik öncesi olduğu için Şah İsmail de gayrimeşru bir çocuk olarak dünyaya gelmiştir. Böylece, Şah İsmail’in sadece rafizî değil, geyrimeşru biri olarak da hükümdarlık yapmaya layık olmadığı vurgulanmak istenmiştir. Bâlî Efendi, Şah İsmail’in Sünnî ulemaya karşı katı tutumunu ve onların pek çoğunu katletmesini de bu olaya bağlamakta, “veled-i zina” olduğu yolunda ulemanın dedikodu çıkardığı gerekçesiyle onları katlettiğini dile getirmektedir. Hâlbuki Şeyh Haydar, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın kızı Alemşah Begüm ile evlenmiş ve Şah İsmail bu evlilikten dünyaya gelmişti. Bu yönü ile bütün Safevî kaynaklarının Uzun Hasan Bey’den saygı ile söz ettiğini de ifade etmek gerekir” (Gündüz, 2010: 205).

Osmanlı tarihçilerinden Nezmi-zâde Murteza 1717 yılının olaylarına kadar devam ettirdiği “Gülşen-i Hulefâ” adlı Bağdat tarihine ilişkin eserinde Uzun Hasan’ın Tebriz’i ele geçirdikten bir süre sonra Bağdat seferine çıktığını, bu zaman Karabağ’da ayaklanma yapan bir Karakoyunlu emirinin Tebriz’e gelerek Alemşah Begüm’ü ele geçirdiğini ve onu kendine zorla nikâhladığını iddia eder. Hikâyenin devamında Uzun Hasan’ın Bağdat’tan geri dönerek bu asiye öldürdüğü ve kızı Alemşah Begüm’ü de öldürmek istediği, fakat kız kardeşinin ricası üzerine onu öldürmekten vaz geçerek, bir müddet sonra Şeyh Haydar’la evlendirdiği belirtilmektedir: “Bu esnâda Cihânsâh akrabasından Karabağ havâlisinde bir şahs zuhûr ve Tebrîz’e ilkâ-yı ateş-i futûr idüb Hasan-ı Tavîl’in Tebrîz’de olan mâl u erzakın bî-tekellûf ve dühlerin hibâle-yi nikâha idhal ile tasarruf itdüğü gûş-güzâr-ı Hasan-ı Dıraz olmağla ateş-i gayret ile ol- tarafa ‘inân-tâb-ı hareket ve şahs-ı mezkûri müsâfir-i dâr-ı âhîret itdikde kerîmesine

dahi kasd-ı bed eyledi. Bu bâbda mezbûre mükrehe ve bî-ihityâr olduğundan gayri Hasan Pâdişâhın hemşiresi mâni' olub ba'del-müdde eş-Şeyh Haydar b. Cüneyd'e tezvîc ve bazâr-ı i'tibarları bu vech üzre tervîc olunub" (Nezmi-zâde, 2014: 163). Benzeri açıklamalar Sultan III. Mustafa döneminde (1757-1774) kaleme alınmış ve tarafımızdan yayınlanmış olan "Zuhûr-i Devlet-i Safeviyân" isimli eserde de tekrar edilmiştir (Anonim, 2013: 28). Oysaki dönemin kaynaklarından hiçbirisi Alemşah Begüm'ün Şeyh Haydar'dan önce herhangi bir evlilik yaşadığına veya böyle bir kaçırılma olayının vuku bulduğuna işaret etmemektedirler. Hiç kuşku yok ki Alemşah Begüm'ün namusuna yönelik böylesine esassız söylentiler çıkaran Osmanlı müellifleri Şah İsmail'i ve genelde Safevî hanedanını gözden düşürmeye, onların Anadolu Alevileri üzerindeki etkisini kırmaya çalışmışlardır.

2. 2. Dini İncancıyla İlgili İddialar

Bazı müellifler Alemşah Begüm'ün annesinin Hristiyan olmasından yola çıkarak, onun kendisinin de Hristiyan olduğunu iddia etmişlerdir (Le Strange, 1926: 107; Vilâyetî, 1998: 305). Hâlbuki Alemşah Begüm'ün annesinin Hristiyan olması onun kendisinin de Hristiyan olduğu anlamına gelmez. Alemşah Begüm, Oğuz Han soyundan gelen Müslüman Türk hükümdarı Uzun Hasan'ın kızıdır ve Akkoyunlu Bayındır hanedanına mensuptur. Tarih boyunca Müslüman Türk hükümdarlarının kadınları arasında başka dinden veya milletten olan çok sayıda hanımların bulunduğu bir gerçektir. Fakat bu sebeple biz bu kadınların dünyaya getirdikleri şehzadeleri de başka dinden ve milletten sayamayız. Örneğin, meseleye aynı mantıkla yaklaşacak olursak, Orhan Gazi'nin Bizanslı bir komutanın kızı olan Holofira'dan doğmuş olan oğlu Sultan I. Murad (Uzunçarşılı, 1988: I, 103-104) da annesi Bizanslı olduğu için Bizanslı sayılmalıdır. Oysaki böyle bir algı tamamen mantık dışıdır.

Alemşah Begüm'ün Erdebil'de bulunan mezar taşı baştan başa Kur'an ayetleri ve İslâmî dualarla süslüdür. Mezarın Arapça yazılmış olan kitabesinde Allahutaala'nın ona rahmet eylemesi ve onu cennet bahçesinde sakin etmesi konusunda dilekler yer almaktadır. Bu husus, onun bir Müslüman olduğunu kanıtlamaktadır (Gülmuğânîzâde-Asl & Yusufi, 1384: 263-283). Ayrıca, dönemin kaynakları Alemşah Begüm'ün eşi Şeyh Haydar'ın Hristiyanlardan oldukça nefret ettiğinin altını çizmektedirler (Grey, 1873: 185; Gündüz, 2007: 175; Xundji, 1987: 147-148). Hâl böyle iken Şeyh Haydar gibi bir Hristiyan düşmanın en çok sevdiği eşinin Hristiyan olması mümkün değildir. Doğu tarihinde Hristiyanların rolünü abartmaya çalışan Venedik, Ermeni ve Gürcü

kaynaklarında da bu yönde herhangi bir delil yoktur.

2. 3. Ölümüyle İlgili İddialar

Alemşah Begüm'ün biyografisinde aydınlatılması gereken en karanlık nokta onun ölümüyle ilgilidir. Ermeni kaynakları Alemşah Begüm'ün kendi eşi Şeyh Haydar ve kardeşi Sultan Yakub'la beraber zehirlenerek öldüğünü iddia ediyorlar. Ermeni rahip Tebrizli Arakel 1662 yılında tamamladığı “Tarihler kitabı” isimli eserinde bu olayı böyle anlatır: “Şeyh Haydar'la Sultan Yakub'un kız kardeşinden bir oğlan doğdu ve ona İsmail ismi verildi. Bu Haydar ve eşi hâkimiyeti kendi ellerine geçirmek için Sultan Yakub'u iksirle zehirlenmeyi düşündüler. Onlar bir bahaneyle nezaketli bir şekilde hükümdarı yemeğe davet ettiler ve ona zehirli yemek verdiler. Yakub yemeği yedikten sonra onun zehirli olduğunu hissetti ve onları da aynı yemekten yemeye mecbur etti. Onların üçü de – hem Sultan Yakub, hem kız kardeşi, hem de Şeyh Haydar – hep birlikte öldüler” (Davrijetsi, 1973: 444). Tarih meraklısı olan diğer bir Ermeni rahip Zakari Kanakertsi de XVII. yüzyılın sonlarında yazdığı “Kronik” isimli tarihî eserinde aynı hikâyeyi aktarmaktadır (Kanakertsi, 1969: 36-37).

Ermeni kroniklerindeki bu bilginin tamamen yanlış olduğu göz önündedir. Sultan Yakub'un saray tarihçisi olan Fazlullah b. Rûzbihân Huncî'nin verdiği bilgiler ışığında Şeyh Haydar'ın 9 Temmuz 1488 tarihinde Şirvan'da vuku bulan bir savaşta öldürüldüğü (Xundji, 1987: 93), Sultan Yakub'un ise 24 Aralık 1490 tarihinde Karabağ'da öldüğü iyi bilinmektedir (Xundji, 1987: 123). Bu şahısların farklı zamanlarda, farklı mekânlarda ve farklı şartlarda ölmüş olmaları, onların aynı sofrada zehirlenerek ölmedikleri gerçeğini tespit etmeye yetiyor. Alemşah Begüm'e gelince, bu kadının hayatını anlattığımız zaman ifade ettiğimiz üzere o, eşinin ve kardeşinin ölümünden sonra hayatta kalmış, dönemin olaylarında defalarca ismi geçmiştir. İşte bu sebeplerden dolayı ünlü şarkiyatçı V.Minorsky, Ermeni müelliflerinin bu iddialarının büyük bir hayal ürünü olmaktan öteye varmadığının altını çizmiştir (Xundji, 1987: 156).

Son zamanlarda bazı romanlarda (Reha Çamuroğlu'nun “İsmail” ve İskender Pala'nın “Şah ve Sultan” isimli eserlerinde), köşe yazılarında ve bilimsel bir özellik taşımayan makalelerde Şah İsmail'in 1501 yılında Tebriz'i aldıktan sonra, Akkoyunlu hanedanına mensup olduğu ve Sünnileri savunduğu gerekçesiyle annesi Alemşah Begüm'ü öldürdüğü konusunda iddialar gündeme taşınmaktadır. Bu iddiaların

esas kaynağı olarak Şah İsmail zamanına ait Venedik seyahatnamelerine işaret edilmektedir. Örneğin, M.Reşat adlı yazar, Şah İsmail'in kendi annesini öldürdüğünü öne süren bir makale yazmış ve bu olayın tespiti için dönemin Batılı seyyahlarının eserlerine dayandığını belirtmiştir (Reşat, 2011).

Peki, Venedik seyahatnameleri nedir ve bunların yazarları kimlerdir? Şah İsmail dönemine ait üç Venedik seyahatnamesi bellidir. Bu seyahatnameler Caterino Zeno'ya, Giovan Maria Angiolello'ya ve Venedikli bir tüccara mahsustur (bu tüccarın isminin Francesco Romano olduğu düşünülmektedir. Bkz.: Aubin, 1995: 258). Bunların arasında en önemli kişi Venedik Cumhuriyeti'nin Akkoyunlu Devleti'ndeki elçisi olan Caterino Zeno'dur. Onun seyahatnamesinin İtalyanca orijinali müellifin ölümünden sonra yeğeni Nicolo Zeno tarafından 1558 yılında Venedik'te yayınlanmıştır. Bu eser İngiliz bilim adamı Charles Grey tarafından İtalyanca orijinalden İngilizceye çevrilerek, 1873 yılında Londra'da neşredilmiştir. İranlı bilgin Menûchehr Emîrî seyahatnamenin İngilizceden Farsçaya çevirisini yaparak, 1970 yılında Tahran'da yayınlamıştır. Nihayet, C.Zeno seyahatnamesi Farsçadan Türkçeye tercüme edilerek, 2006 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu neşirleri karşılaştığımız zaman, eserin Türkçe çevirisinde yol verilmiş bir tercüme hatasının sonucu olarak Şah İsmail'in kendi öz annesini, yani Alemşah Begüm'ü öldürdüğüne ilişkin yanlış bir bir bilginin ortaya çıktığını tespit ettik:

“Bununla da kalmayarak annesinin yanına getirilmesi emrini verdi. Bu kadın İsmail'in ölümünden sonra Derbend savaşında Şah'ın taraftarları arasında bulunan ileri gelenlerden biriyle evlenmişti. Ona hakaretimiz konuşmalar yaptı, ihanet ettiği için onu kınadı; nihayet böyle aşağılık ve uygunsuz bir kadının, babasının hakkına birazcık olsun hürmetsizliğinden dolayı başını kesmeyi emretti” (Gündüz, 2006: 55).

Oysaki Türkçe çeviriden farklı olarak hem İtalyanca orijinalde, hem de İngilizce ve Farsça çevirilerde Şah İsmail'in kendi öz annesini değil, üvey annesini öldürdüğü belirtilmektedir. Şimdi bu neşirlerde aynı parçanın nasıl yer aldığına göz atalım.

Seyahatnamenin İtalyanca orijinal baskısında:

“Ne satio di questo fattosi condur davanti sua matrigna, che doppo la morte del padre haveva preso per marito un serto gran Signore, che si ritrovò pur col Re nel medesimo fatto d'arme di Berbento, le disse una gradissima villania in faccia, & la ingiurio con ogni sorte di oltraggio, & infine comando, che, come vilissima, &

dishonestissima femina, che'ella era, le fosse mozzo il capo, in vendetta del poco capitale, che ella haveva fatto di suo padre” (Zeno, 1558: 35b-36a).

Eserin İngilizce çevirisinde:

“*And, not satisfied with this, he had his stepmother brought before him, who after the death of his father had married a certain great lord, who was on the side of the king in the same action of Berbent, abused her to her face, insulted her in every possible way, and at last commanded that she should be decapitated as the vile and worthless woman she was, in revenge for the slight estimation she had held his father in*” (Grey, 1873: 52).

Kaynağın Farsça tercümesinde (Emîrî, 1349: 268):

بدین نیز راضی نشد و فرمان داد تا نامادریش را نزد او آوردند. این زن پس از مرگ پدر اسماعیل به عقد یکی از اعیان در آمده بود که در واقعه نبرد دربند از هواداران شاه بود. اسماعیل به او ناسزا گفت و از هر راهی که می توانست به وی اهانت و ملامت کرد و سرانجام فرمان داد تا چنان زن فرومایه و ناشایسته را به سزای اندک بی حرمتی که در حق پدرش کرده بود سر بریند

Sunduğumuz metinlerden görüldüğü üzere bu parçanın Türkçe çevirisinde üç tane hata bulunmaktadır. Birincisi, “annesinin yanına getirilmesi emrini verdi” şeklinde değil, “üvey annesinin yanına getirilmesi emrini verdi” şeklinde çeviri yapmak gerekir. Zira gerek İtalyanca orijinaldeki “matrigna”, gerek İngilizce çevirideki “stepmother”, gerekse de Farsça tercümedeki “nâ-mâderî” kelimeleri Türkçe “üvey anne” anlamına gelmektedir. Eğer burada “üvey anne” değil de, sadece “anne” kastedilmiş olsaydı, o zaman İtalyanca “madre”, İngilizce “mother”, Farsça ise “mâder” yazılması gerekirdi. Türkçe çevirideki tercüme hatası giderildikten sonra Şah İsmail’in kendi öz annesini değil, üvey annesini idam ettirdiği açıklığa kavuşmaktadır. İkincisi, “İsmail’in ölümünden sonra” değil, “İsmail’in babasının ölümünden sonra” olması lazım. Üçüncüsü ise, “Şah’ın taraftarları arasında bulunan ileri gelenlerden biri” ifadesindeki şah kelimesinin burada kullanımının yanlış yorumlara yol açabileceği ve bu kelimenin yerine “hükümdar” kelimesinin kullanılmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü burada Şah terimiyle Şah İsmail’den bahsedildiği algısı oluşmaktadır. Oysaki İtalyanca metnin bu kısmında Re olarak verilmiş, İngilizceye ise King şeklinde tercüme edilmiş olan ifadeyle Şeyh Haydar öldürüldüğü sıralarda dönemin hükümdarı olan Akkoyunlu Sultan Yakub kastedilmektedir. Akkoyunlu hükümdarları ise genelde şah unvanını kullanmamışlardır. Dolayısıyla burada “Şah’ın

tarafkarları arasında bulunan ileri gelenlerden biri" değil, Akkoyunlu Sultan Yakub'un taraftarı olan bir emir / bey söz konusudur. İlk iki yanlıştan farklı olarak sonuncu hatanın, kaynağın Farsça baskısının etkisiyle oluştuğu görülmektedir.

Biz, eserin Türkçe çevirisindeki bu hataların kasıtlı olarak yapılmadığı kanaatindeyiz. Çünkü eserin mütercimi kendisi de Şah İsmail'in annesini öldürdüğüne inanmamaktadır ve "bu bilgiyi Safevî kaynaklarına dayanarak doğrulamak mümkün görünmemektedir" diye yorum yapmaktadır (Gündüz, 2006: 55, not 112). Mütercimin samimiyetine inanarak işaret ettiğimiz hususların, eserin gelecek baskılarında dikkate alınacağını ümit etmekteyiz.

Çeviriyle ilgili tüm bu hataları bertaraf ettikten sonra ortaya böyle bir tablo çıkıyor: 1488 yılında Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar, Derbent civarında Akkoyunlu ve Şirvanşah birliklerine karşı savaşta katlediliyor. Şeyh Haydar'ın ölümünün ardından onun eşlerinden birisi Derbent savaşında rol alan Akkoyunlu beylerinden biriyle evleniyor. Şah İsmail hâkimiyete gelince üvey annesi olan bu kadını affetmiyor ve babasına ihanet ettiği gerekçesiyle onu idam ediyor.

Şeyh Haydar'ın Alemşah Begüm'den başka kadınlarının da olduğu bilinmektedir. Kaynaklar bu şeyhin 15 çocuğunun olduğundan bahsediyorlar (Şah, 2007: II, 605). Bu çocuklardan yedisi erkek (Musevî, 1977: 54), geri kalanları ise kız evladıydı. Yukarıda belirttiğimiz üzere Şeyh Haydar'ın bu on beş çocuğundan üçü erkek ve üçü kız çocuğu olmakla toplam altısının annesi Alemşah Begüm idi. Böylece, şeyhin dördü erkek ve beşi kız çocuğu olmakla toplam dokuz evladının annesi diğer kadınlardı. Diğer kadınlardan doğmuş olan dört erkek çocuğun isimleri de bellidir: Hasan, Süleyman, Davud ve Mahmud (Musevî, 1977: 54). Şeyh Safi türbesinin arşiv vesikalarından anlaşıldığı üzere bunlardan Süleyman'ın annesinin ismi Anahatun'dur ve bu kadın, Şah İsmail'in oğlu Tahmasp'ın hâkimiyetinin başlarında hayattaydı (Şeyhü'l-Hükemâî, 1387: 127). Diğer çocukların annelerinin isimleri ise belli değildir. İşte Şah İsmail'in 1501 yılında idam ettirdiği üvey annesi bu ismi belirsiz kadınlardan biri veya belki de Şeyh Haydar'ın hiç çocuk doğurmayan başka bir kadını olmalıdır.

Ünlü tarihçi F.Sümer başka bir İtalyan kaynağında – Angiolello'nun seyahatnamesinde Şah İsmail'in kendi annesini öldürdüğü konusunda bilgi verildiğini belirtiyor ve C.Grey'in yayınladığı İngilizce tercümenin 105. ve 191. sayfalarına atıfta bulunuyor (Sümer, 1999: 24). Gerçekten de gerek Angiolello'nun, gerekse de Venedikli tüccarın seyahatnamesinde böyle bir bilgi bulunmaktadır. Fakat

F.Sümer'in atıfta bulunduğu sayfalarda C.Grey meseleye açıklık getirerek bu bilginin yanlış olduğunun, diğer kaynaklarla karşılaştırmalar sonucunda Şah İsmail'in kendi annesini değil de üvey annesini öldürdüğünün tespit edildiği yönünde yorumlar yapmaktadır (Grey, 1873: 105,191). Fakat nedense F.Sümer, bu olaydan bahsederken C.Grey'in bu notlarını dikkate almıyor. Hâlbuki Venedik seyahatnamelerini her yönüyle ciddi bir şekilde araştırmış ve karşılaştırmış olan C.Grey'in geldiği sonuçlar, meselenin aydınlatılması açısından büyük önem arz etmektedir ve mutlaka dikkate alınması gerekirdi. Bundan başka, İranlı tarihçi M.K.Yusuf-Cemâlî, Şah İsmail'le ilgili Edinburgh Üniversitesi'nde savunduğu doktora tezinde Venedik kaynaklarını inceleyerek, Şah'ın kendi annesini değil, üvey annesini öldürdüğü kanaatine varmıştır (Youssef-Jamâlî, 1981: 322).

Acaba, Angiolello ve Venedikli tüccar bu bilgiyi nereden almışlar ve bu, bilimsel açıdan ne denli güvenilir bir bilgidir?

Angiolello, Şah İsmail'in Tebriz'de tahta geçişinin ardından yaptığı işlerden söz ederken annesini öldürdüğüne şöyle temas etmektedir: “Annesini de öldürdü. Çünkü bu kadının İsmail doğduktan sonra onu öldürmek istediğini duymuştu. Bundan başka bu kadın ailenin de düşmanı idi” (Gündüz, 2007: 79; Grey, 1873: 105). Seyyahın bu küçük açıklamasının büyük bir anlaşılmaçlık içerdiği göz önündedir. Öncelikle, Şah İsmail'in annesi neden kendi çocuğunu doğurduktan sonra öldürmek istesin ki? Üstelik Safevî kaynakları Alemşah Begüm'ün kendi evlatlarını, özellikle de Şah İsmail'i çok sevdiğini ve onun için canını vermeye hazır olduğunu ifade etmektedirler (bkz.: Gülmuğânîzâde-Asl & Yusufî, 1384: 282). Alemşah Begüm'ün Safevîler'in aile düşmanı olması da esası olmayan bir iddiadır. Çünkü bu kadın, kendisi Akkoyunlu hanedanına mensup olmasına rağmen Safevîler'in Akkoyunlular'a karşı mücadelesinde her zaman kocasının ve oğullarının yanında olmuş, Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra oğullarıyla beraber yıllarca hapiste yatmış, büyük oğlu Sultan Ali'nin öldürülmesinin ardından diğer oğulları İsmail'in ve İbrahim'in Gilan'a kaçmasını sağlamış ve nihayetinde İsmail iktidara sahip olmak için harekete geçince ona önemli bilgiler ileterek, doğru yolu bulmasını temin etmiştir.

Angiolello'nun ve Venedikli tüccarın seyahatnamelerini Türkçeye tercüme eden T.Gündüz bu konuda önemli tespitlerde bulunmaktadır: “Bu olay müellifin duyularına dayanmaktadır ve ihtimalen Şah İsmail'in Tebriz'de yaptığı katliamların hikâyesini daha da dehşetengiz göstermek amacıyla uydurulmuştur. Çünkü, Şah

İsmail'in annesi ile birlikte İstahr kalesinde dört yıl hapis kaldığı, oradan kurtulduktan sonra Tebriz'e ve daha sonra Erdebil'e gittikleri bilinmektedir. Üstelik Safevi kaynakları Tebriz'de yapılan katliamı ve Derbent savaşına katılanların akıbetleri hususunda geniş bilgiler verirler iken böyle bir olaydan hiç bir surette bahsetmemektedirler” (Gündüz, 2007: 185). Ayrıca, Angiolello'nun seyahatnamesini ayrıntılı bir şekilde inceleyen T.Gündüz, “keza, Şah İsmail'in ortaya çıkışı ve Safevîler'e ait verdiği bilgilerin de yine derleme olduğu anlaşılır” (Gündüz, 2007: 12) diyerek, seyyahın bu husustaki bilgilerinin orijinal olmadığını ve başka kaynaklardan alındığının altını çiziyor. Angiolello'nun, Safevîler'e ve Kızılbaşlar'a karşı sert fetvaları ile tanınan Osmanlı müftüsü, âlimi ve tarihçisi İbn Kemâl (Kemâlpaşazâde)'in “Tevârih-i Âl-i Osman” isimli eserinin Sultan Selim'e dair kısmının İtalyancanın Toskana (Tuscan) şivesine yapılmış çevirisiyle tanıştığı ve seyahatnamesini yazarken ondan faydalandığı bilinmektedir (Gündüz, 2007: 14,121). Şah İsmail'in kendi annesini öldürdüğüne ilişkin bilgiyi de Angiolello'nun İbn Kemâl'den aldığını tahmin edebiliriz. Nitekim İbn Kemâl, bu eserinde Şah İsmail'in “kendisini fena itikat ve zulümden menetmeye çalışan anasına kızıp onu öldürdüğüne” ilişkin bir iddiada bulunmaktadır (Sümer, 1999: 24). Aynı bilgiyi XVII. yüzyılda yaşamış olan başka bir Osmanlı tarihçisi Koca Hüseyin Efendi de “Bedâiyü'l-Vakâyi” isimli eserine alarak tekrar etmiştir (Hüseyin, 1961: 426b). Böylece, Şah İsmail'in kendi annesini öldürdüğüne ilişkin bilgilerin gerek Angiolello'nun seyahatnamesine, gerekse de Koca Hüseyin Efendi'nin vakayinamesine İbn Kemâl'in eserinden girmiş olması muhtemeldir. Şah İsmail'e derin nefretiyle seçilen ve bunu Kızılbaşlar'a karşı vermiş olduğu fetvalara da yansıtan İbn Kemâl, onun üvey annesini idam ettirdiğini duymuş, fakat yazdığı eserde Şah İsmail'i kötülemek amacıyla konuyu saptırarak, onun kendi öz annesini öldürdüğünü öne sürmüştür.

Venedikli tüccar ise olayı şöyle anlatmaktadır: “Daha sonra İsmail, bir yönden Sultan Yakub ile akrabalığı bulunan (nasıl olduğunu anlayamadım) annesini çağırıldı. Çünkü Derbend savaşına katılan beylerden biri ile evlenmişti. Kahır ve lanet okunduktan sonra önünde onun başının kesilmesini emretti” (Gündüz, 2007: 185; Grey, 1873: 191). Venedikli tüccar, Safevî ülkesine 1507 yılında gelmiş ve Şah İsmail'in tahta geçişi sırasındaki olaylara tanık olmadığı için doğal olarak bunları diğer kaynaklardan almıştır. Onun eseri C.Zeno'nun seyahatnamesi ile zaman zaman benzerlik göstermektedir. Anlatım tarzından da görüldüğü üzere Venedikli tüccar, Şah İsmail'in annesini idam ettirmesiyle ilgili aktardığı bilgileri de C.Zeno

seyahatnamesinden almış , fakat yanlış olarak “üvey anne” yerine sadece “anne” kelimesini kullanmıştır.

Burada dikkat çekici en önemli husus, Şah İsmail’in idam edilen annesinin Sultan Yakub’la bir akrabalığının bulunduğuna işaret edilmesi, fakat Venedikli tüccarın, bunun nasıl bir akrabalık ilişkisi olduğunu bilmediğini belirtmesidir. Oysaki seyahatnamesinin daha önceki bölümlerinden anlaşıldığı üzere Venedikli tüccar, Şeyh Haydar’ın Uzun Hasan’ın kızıyla evlendiğini, ondan üç oğlunun ve üç kızının doğduğunu ve oğullarından birisinin de İsmail olduğunu iyice bilmekte ve ifade etmekteydi (Grey, 1873: 185-187; Gündüz, 2007: 175-180). Sultan Yakub’un Uzun Hasan’ın oğlu olduğu da yine aynı yazara net bir şekilde belliydi (Grey, 1873: 183; Gündüz, 2007: 173). Görüldüğü üzere Şah İsmail’in annesinin Sultan Yakub’un kız kardeşi olduğunun bu müellif tarafından bilinmemesi mümkün değildir. İşte bu yüzden seyahatnamede Şah İsmail’in idam edilen annesinin Sultan Yakub’la nasıl bir akrabalık ilişkisine sahip olduğunun Venedikli tüccar tarafından bilinmemesinin belirtilmesi tam bir çelişkidir. Bu çelişkinin çözülmesi sonucunda Venedikli tüccarın, Şah İsmail’in asıl annesinin kim olduğunu bilmesini ve idam ettirilen kadının onun öz annesi değil, Şeyh Haydar’ın başka bir kadını olduğu gerçeğini bir daha ortaya çıkarmış oluyor. Ayrıca, idamın gerekçesi olarak gösterilen evlilik olayı da Alemşah Begüm için geçerli değildir. Zira Alemşah Begüm, Şeyh Haydar’ın ölümünden sonra kimseyle evlenmemiştir.

Angiolello’nun ve Venedikli tüccarın seyahatnameleri arasında ortak noktaların bulunduğu gözlemlenmektedir. T.Gündüz, Angiolello’nun Venedikli tüccarın seyahatnamesinden yararlandığı kanaatindedir (Gündüz, 2007: 12-13). Angiolello’nun Şah İsmail’in annesinin idamı ile alakalı bilgileri İbn Kemâl’den aldığı ihtimalini az önce ifade etmiştik. Başka bir ihtimal olarak da Angiolello’nun bu bilgiyi Venedikli tüccardan aldığını düşünebiliriz.

2. 4. Şah İsmail’in Kendi Annesini Öldürmediğini Gösteren Kanıtlar

Bu yönde en mühim kanıtımız, az önce belirttiğimiz gibi, C.Zeno seyahatnamesinin Şah İsmail’in kendi öz annesini değil de üvey annesini idam ettirdiğine tanıklık etmesidir. C.Grey, M.K.Yusuf-Cemâlî ve T.Gündüz gibi ünlü akademisyenler de bu görüşü savunmaktadırlar.

Tarihî verilerin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmeye tabi tutulması sonucunda

Şah İsmail'in 1501 yılında Tebriz'i aldıktan sonra kendi annesi Alemşah Begüm'ü öldürmesine ilişkin bilgilerin yanlış olduğu net olarak açıklığa kavuşmaktadır. Gerek Şah İsmail Hatâî'nin şiirlerinde, gerek onun hâkimiyeti döneminde, gerekse sonraki Safevî şahlarının zamanında yazılmış olan tarihî kaynaklarda Alemşah Begüm büyük bir saygıyla anılmaktadır. Şah İsmail bir şiirinde annesini Hz. Fâtıma'ya, babasını Hz. Ali'ye, kendisini ise on iki imamlardan birine benzetmektedir (Minorsky, 1942: 1031a):

*“Adum Şah İsmail, Hakk'un sırriyem,
Bu cümle gazilerün serveriyem.
Anamdur Fâtıma, atam Ali'dür,
On iki imamun men de piriym (biriym)”*.

Annesini kutsayacak kadar çok seven birisi onu nasıl öldürebilirdi ki? Hani diyelim ki öldürmüş, o zaman neden kendi şiirlerinde ona bu denli sevgide ve saygıda bulunsun ki? Şah İsmail, annesine bu kadar değer verdiği için onu öldürmesi söz konusu olamaz.

Şah İsmail'den bahseden Safevî kaynaklarının tamamında Alemşah Begüm'den olağanüstü bir saygıyla söz edilmektedir. Bu kaynaklarda o, Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'e, Hz. Süleyman'la çağdaş olan Sebe melikesi Belkıs'a, meşhur kadın sufi Rabia'ya benzetilmekte, “yüce nesepli şehzadelerin mukaddes ve muhterem annesi” diye tarif edilmekte, evlatları yolunda her türlü eziyetlere katlanan ismetli ve iffetli bir kadın olarak nitelendirilmektedir (Herevî, 1383: 45,47; Hâdemîr, 1380: 427,430; Rumlu, 1389: 903-905; el-Kumî, 1383: 37; İsfahânî, 1372: 53,58,66; Türkman, 2009: 65,71,77).

Alemşah Begüm'ün 1501 yılında ölmediğini ve bu tarihten yıllar sonrasında bile hayatta olduğunu kanıtlayan deliller vardır. Bazı Safevî kaynaklarında Şah İsmail'in İsfahan'ı fethettiği zaman (1503 yılında) orada teyzesi Meryem Begüm'le bulunduğundan söz edilmektedir. Bu kaynakların anlattığına göre, Şah İsmail'le görüşen Meryem Begüm ona kendi kız kardeşini (yani Alemşah Begüm'ü) sormuş ve onun sağ salim olduğu yanıtını almıştır (Anonim, 1350: 174; Anonim, No. 9421: 29b; Musalı, 2011: 111). Buradan Alemşah Begüm'ün 1501 yılında öldürüldüğüne dair iddianın ne kadar yanlış olduğu bir daha ortaya çıkmış bulunuyor. 1503 yılında

hayatta olan bir kadın 1501 yılında nasıl öldürülebilirdi ki?

Şah İsmail'in Alemşah Begüm'ü öldürdüğünü yalanlayan başka bir delilimiz yine C.Zeno seyahatnamesinde bulunmaktadır. Bilindiği üzere Uzun Hasan'ın Despina Hatun'dan, büyüğü Alemşah Begüm olmakla üç kızı ve Maksud adlı bir oğlu vardı. Alemşah Begüm, Şeyh Haydar'la evlendirildikten sonra diğer iki kız Diyarbekir'de yaşamaktaydılar. Uzun Hasan ölünce Maksud kendi erkek kardeşleri tarafından ortadan kaldırılır. Maksud'un ve Alemşah Begüm'ün Diyarbekir'de bulunan iki kız kardeşi bundan korkuya kapılarak orayı terk etmiş, önce Halep'e, akabinde de Şam'a kaçmışlardı. 1512 yılında C.Zeno'nun torunu olan genç tüccar Caterino, Şam'da bu kızlardan biriyle buluşma fırsatı yakalamıştır. Alemşah Begüm'ün kız kardeşi olan bu kadın konuşma sırasında Şah İsmail'in tahta geçişinden çok memnun olduğunu ve bu sebepten Tebriz'e dönmek istediğini belirtmiştir (Zeno, 1558: 30a-b; Grey, 1873: 42-43; Gündüz, 2007: 48). Eğer Şah İsmail, kendi annesini Akkoyunlu hanedanına mensup olduğu için idam ettirmiş olsaydı, o zaman teyzesi neden böylesine bir sevinç ve rahatlık içinde onun sarayına gitmek istesin ki?

Peki, Alemşah Begüm ne zaman vefat etmiştir? Bunu bilmek için onun Erdebil'de, Şeyh Safi türbesinin avlusunda, Allah Allah kümbedinin yanında bulunan mezarına bakmak yeterlidir. Alemşah Begüm'ün mezar taşı üzerindeki kitabede onun H. 929 (M. 1522-23) senesinde vefat ettiği belirtilmiştir (Gülmuğânîzâde-Asl & Yusufi, 1384: 271,274). Görüldüğü üzere tarihî şahsiyetlerin ölüm tarihlerinin belirlenmesinde eşsiz bir kaynak rolünü üstlenen epigrafik veriler burada da yardımımıza yetişmiş oluyor. Böylece, bu kitabe Alemşah Begüm'ün 1501 yılında idam edilmediğine ve 1522-23 yıllarında, oğlu İsmail'in vefatından yaklaşık bir iki yıl önce Hakk'ın rahmetine kavuştuğuna açıklık getiriyor.

Sonuç

Kaynaklar üzerinde yaptığımız analiz sonucunda Alemşah Begüm'ün hayat yolunu kısaca olarak böyle değerlendirebiliriz:

1460 yılında Diyarbekir'de doğdu. 1478 yılından önce Şeyh Haydar'la evlendirildi ve Erdebil'de yaşamaya başladı. Üç erkek ve üç kız çocuk doğurdu. 1488-1493 yılları arasında İstahr kalesinde hapis yattı. 1493 yılından hapisten çıkarak önce Tebriz'e, sonra Erdebil'e gitti. Oğullarının siyasi mücadelesine açık bir şekilde destek

verdi. Şah İsmail hâkimiyete geldikten sonra annesi politikadan kenarda durdu ve 1522-23 yıllarında vefat ederek Erdebil'de defnedildi.

Bazı müelliflerin Alemşah Begüm'ün liyakati ve inancı konusunda çıkardıkları olumsuz söylentilerin hiçbir esası yoktur. Yine bu kadının, oğlu Şah İsmail tarafından 1501 yılında Tebriz'de idam edildiği de yanlış bir iddiadır. Gerçek şu ki Şah İsmail 1501 yılında kendi öz annesini değil, üvey annesini babasına ihanet ettiği gerekçesiyle idam ettirmiştir.

Son olarak, bu makaleyi Şah İsmail'in üvey annesini öldürmesini tasvip etmek veya onu bu konuda haklı göstermek için değil, tarihî gerçeklerin olduğu gibi anlatılması gerekliliğinden yola çıkarak yazdığımızı ifade etmek isteriz.

KAYNAKÇA

Anonim (1350). 'Âlemârâ-yi Safevî (be küşîş-i Yedullah Şükri). Tahran: Bünyâd-i Ferheng-i İran.

Anonim (1349). 'Âlemârâ-yi Şâh İsmâ'il (bâ mukaddime yo teshih o ta'lik-i Asgar Muntazir Sâhib). Tahran: Büngâh-i Tercüme ve Neşr-i Kitâb.

Anonim (No. 9421). Mürşîd-nâme. Tahran: İran İslâmî Şûrâ Meclisi Yazma Eserler Kütüphanesi.

Anonim (2013). Zuhûr-i Devlet-i Safevîyân (neşre hazırlayan: Namiq Musalı). Bakü: Mütercim Neşriyatı.

AUBIN, Jean (1995). "Chroniques persanes et relations italiennes: Notes sur les sources narratives du règne de Şâh Esmâ'il I'er", Studia Iranica, Vol. 24, issue 2, Paris, p.247-259.

Bicen (1986). Cihângüşâ-yi Hâkân-ı Sâhib-Kırân (Târih-i Şâh İsmâ'il). Mukaddime ve peyvesthâ: A.MUZTARR. İslamabad. Merkez-i Tahkikât-ı Farsi-yi İran ve Pakistan.

DAVRİJETSİ, Arakel (1973). Kniga istoriy (pervod, predisloviye i kommentariy L.A.Xanlaryan). Moskva: Nauka.

EFENDİYEV, Oktay (1981). Azerbaydjanskoye gosudarstvo Sefevidov v XVI veke. Bakü: Elm Neşriyatı.

EMİRÎ, Menûchehr – trc. (1349). Sefernâmehâ-yi Veniziyân der İran: şeş sefernâme (tercüme: M.Emîri). Tahran: İntişârât-ı Hârezmî.

GREY, Charles – trc. (1873). Travels of Venetians in Persia: A Narrative of Italian Travels in Persia in the 15-th and 16-th Centuries (translated and edited by C.Grey). London: Hakluyt Society.

GÜLMUĞÂNİZÂDE-ASL, Melike & Yusufî, Hasan (1384). Bâstânşinâsî ve târih-i hüner-i buk'a-yi Şeyh Safiyeddîn Erdebilî. Erdebil: İntişârât-ı Nik-Âmûz.

GÜNDÜZ, Tufan – trc. (2007). Seyyahların gözüyle sultanlar ve savaşlar (Giovanni Maria Angiolello, Venedikli bir tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin seyahatnameleri). Çeviren: T.Gündüz. İstanbul: Yeditepe.

GÜNDÜZ, Tufan (2010). "Sofyalı Bâli Efendi'nin Safevilere dair Rüstem Paşa'ya gönderdiği mektup", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 56, Ankara,

s.203-210.

GÜNDÜZ, Tufan – trc. (2006). Uzun Hasan Fatih mücadelesi döneminde Doğu'da Venedik elçileri (Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin seyahatnameleri). Çeviren: T.Gündüz. İstanbul: Yeditepe.

HÂNDEMİR, Gıyâseddin b. Humâmeddin el-Hüseynî (1380). Târih-i Habîbü's-Siyer (bâ mukaddime-yi Celâleddin Hümâyî). IV. c. Tahrân: İntişârât-ı Hayyâm.

HEREVÎ, Emir Sadreddin İbrâhîm Eminî (1383). Fütûhât-ı Şâhî (tashîh-o ta'lik-o tevzih-o izâfât: Muhammed Rızâ Nesîrî). Tahrân: Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî.

HINZ, Walther (1992). Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd (çeviren: Tevfik Bıyıklıoğlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

HÜSEYİN (1961): Bedâyiü'l-Vakâyi (metni basına hazırlayan, redakte eden ve önsöz müellifi: A.S.Tveritina). Moskova: Vostlit.

HÜSEYNÎ, Muhammed Mîrek b. Mes'ûd (1385). Riyâzü'l-Firdevs-i Hânî (be küşîş-i İrec Afşar ve Firişte Sarrâfân). Tahrân: Bünyâd-ı Mevkûfât-ı Dr. Mahmud Afşar.

İSFAHÂNÎ, Muhammed Yusuf Vâleh (1372). Huld-i Berîn (be küşîş-i Mir Hâşim Muhaddis). Tahrân: Bünyâd-ı Mevkûfât-ı Dr. Mahmud Afşar.

KANAKERTSÎ, Zakariy (1969). Xronika (perevel M.O.Darbinyan-Melikyan). Moskva: Nauka.

EL-KUMÎ, Kâdi Ahmed b. Şerefeddin el-Hüseyn el-Hüseynî (1383): Hulâsatu't-Tevârîh (tashîh: İhsan İşrâkî). I. c. Tahrân: İntişârât-ı Danişgâh-ı Tahrân.

LE STRANGE, Guy – trc. (1926). Don Juan of Persia – A Shi'ah Catholic, 1560-1604 (translated and edited with an introduction by G. Le Strange). New York & London: Harper & Brothers.

MINORSKY, Vladimir (1942). "The Poetry of Shah Ismail I", Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. X, Part 4, University of London, p.1006a-1053a.

MUSALI, Namiq (2011). I. Şah İsmail'in hâkimiyeti ("Târih-i 'Âlemârâ-yı Şâh İsmâ'il" eseri esasında). Bakü: Elm ve Tahsil.

MUSEVÎ, Tağı (1977). Orta asır Azerbaycan tarihine dair Fars dilli senedler (XVI-XVIII. asırlar). Bakü: Elm.

NEZMI-ZÂDE, Murteza (2014). Gülşen-i Hulefâ / Bağdat tarihi 762-1717 (tahlil ve metin tenkidi: Mehmet Karataş). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

PÎRZÂDE-YI ZÂHİDÎ, Şeyh Hüseyin peser-i Şeyh Abdâl (1343 H.K.). Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye. Berlin: İntişârât-ı İrânşehr.

RAMUSÎO, Giovan Battista – ed. (1559). Delle Navigazioni et Viaggi. Vol. 2. Venetia: Nella Stamperia de Givnti.

REŞAT, Muhammed (2011). "Anasını kesen Şah İsmail'in psikobiografisine giriş", Guraba Mecmuası, Sayı: 9.

ROEMER, Hans Robert (1986). "The Safavid Period", The Cambridge History of Iran. Vol. VI, Edited by P.Jackson and L.Lockhart, Cambridge University Press, p.189-347.

RUMLU, Hasan Bey (1389). Ahsenü't-Tevârîh (tashîh-o tahşiyye: A.Nevâyî). II. c. Tahrân: İntişârât-ı Esâtîr.

SÜMER, Faruk (1999). Safevî Devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü (Şah İsmail ile halefleri ve Anadolu Türkleri). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ŞAH, Serap (2007). Safvetü's-Safâ'da Safiyyüddîn-i Erdebilî'nin hayatı, tasavvufi görüşleri ve menkıbeleri. Yayınlanmamış doktora tezi. I. ve II. ciltler. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞEYHÜ'L-HÜKEMÂÎ, Emâdeddîn (1387). Fihrist-i esnâd-ı büka-yı Şeyh Safiyyeddîn-i Erdebîlî. Tahran: Kitâbhâne-yi Müze-yo Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî.

TÜRKMAN, İskender Bey Münşî (2009). Târîh-i 'Âlemârâ-yi 'Abbâsî. I. c. Farsçadan tercümenin, ön sözün, şerhlerin ve göstericilerin müellifleri: O.Efendiyeve ve N.Musalı. Bakü: Tahsil Neşriyatı.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). Osmanlı tarihi. I. cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

VİLÂYETÎ, Ali Ekber (1998): Şah İsmail Safevî devrinde İran'ın haricî alakalar tarihi. Tahran: el-Hudâ.

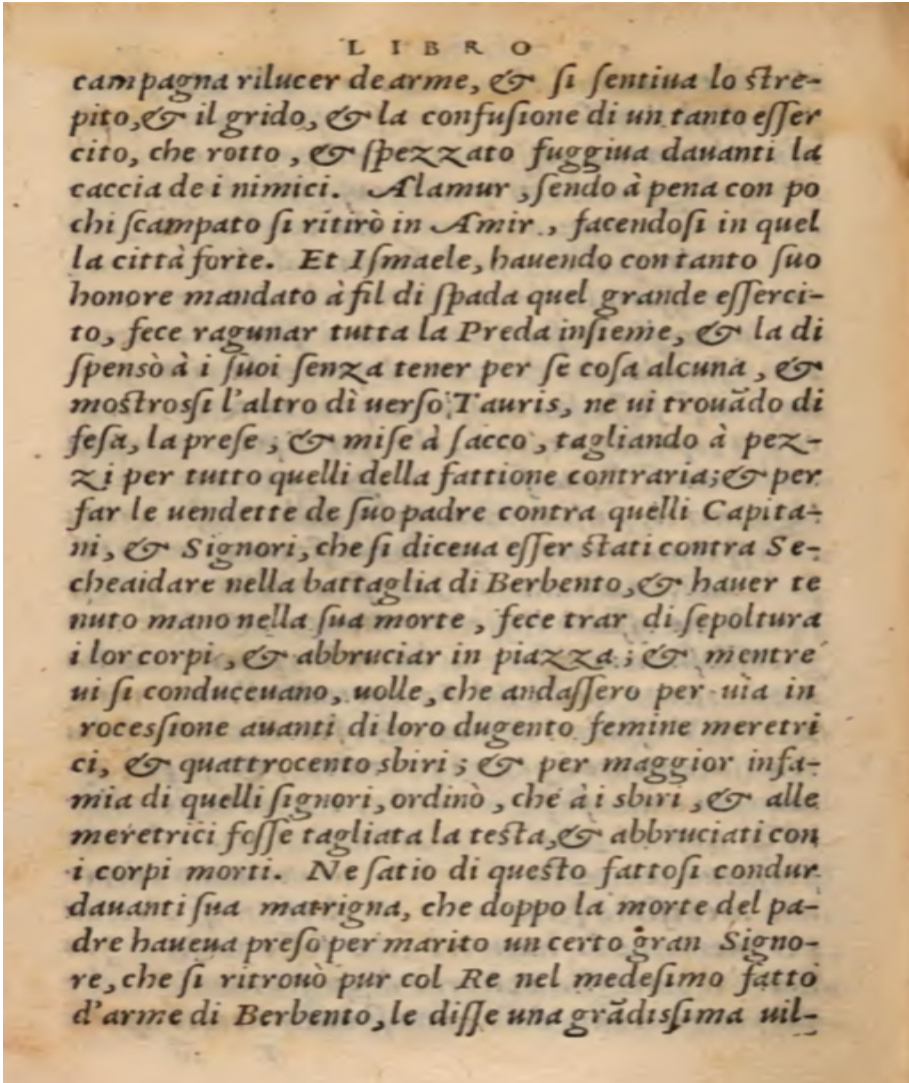
XUNDJÎ, Fazlullax ibn-Ruzbixan (1987). Tarix-i Alam Ara-yi Amini (pod redaktsiyye Z.M.Buniyatova i O.A.Efendiyeve). Bakü: Elm.

YOUSSEF-JAMÂLÎ, Mohammad Karîm (1981). The Life and Personality of Shâh Ismâ'îl I (1487-1524). Ph.D. dissertation. University of Edinburgh.

ZENO, Caterino (1558). Dei commentarii del viaggio in Persia. Venetia: per Francesco Marcolini

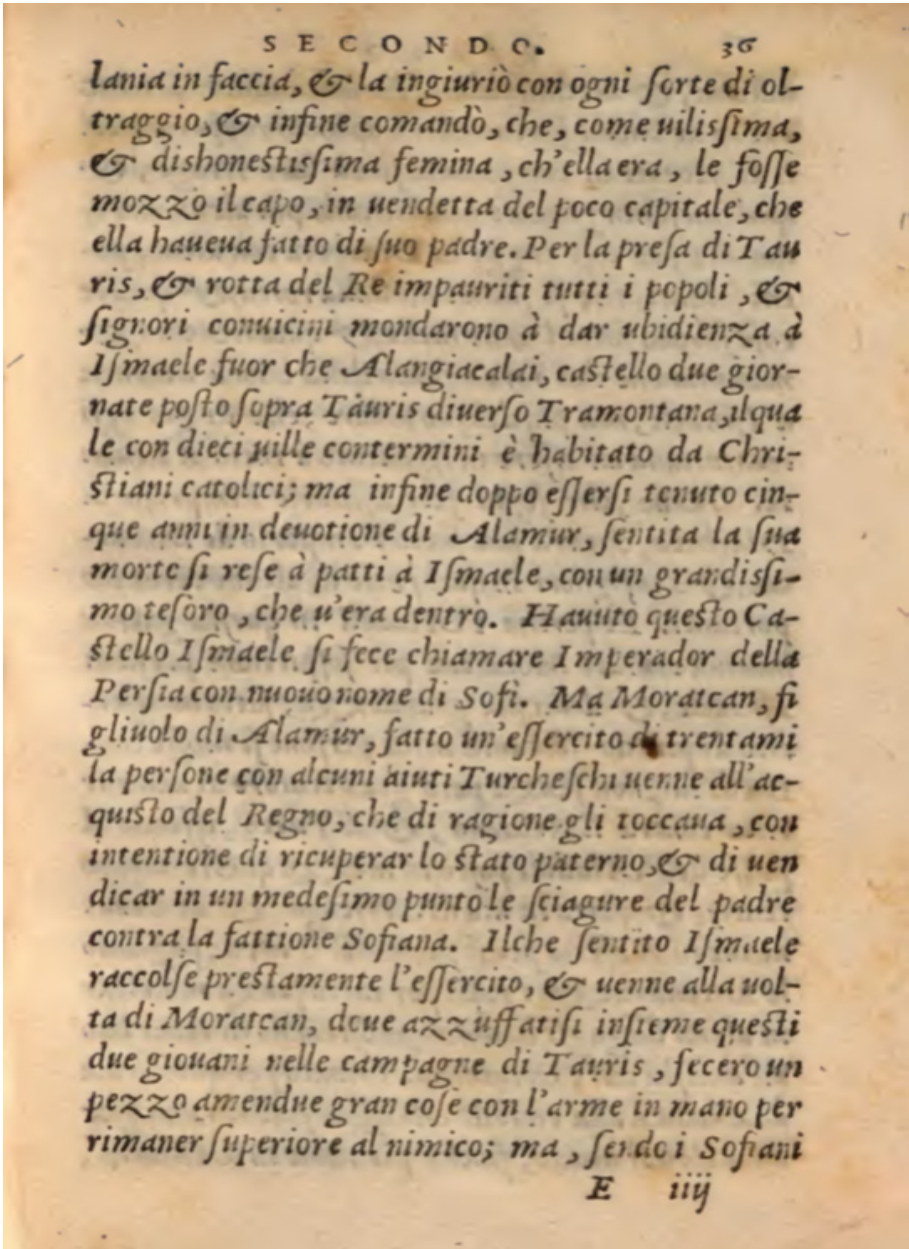
EKLER

Caterino Zeno Seyahatnamesi'nin 1558 tarihli İtalyanca orjinal baskısında Şah İsmail'in üvey annesini öldürdüğünü gösteren sayfalar

Sayfa: 35b (son beş satıra dikkat ediniz)

Sayfa: 36a (ilk beş satıra dikkat ediniz)